

הגנרל הניטרלי

ג ד י ש י

אהרן שי / ג'אנג שואה ליאנג – הגנרל שלא נלחם, זמורה ביתן – מוציאים לאור, אור יהודה 2008, 219 עמ'

ג'אנג שואה-ליאנג (Zhang Xue-liang), אשר מת בשנת 2001 והוא בן למעלה ממאה שנה, מהווה בהיסטוריה המודרנית של סין דמות חידתית. הספר שחיבר עליו אהרן שי מציג את עלילת חייו על מורכבויותה בסגנון שובה לב תוך שהוא מותיר את החידה לא פתורה, ואולי טוב שכך. שמונה פרקי הספר נפתחים כל אחד במבוא היסטורי נאמן לסדר הכרונולוגי של העלילה. יש בספר מראי מקום והערות ביאור, אך בכל זאת, כנראה כדי לא לשבש את הקריאה השוטפת, רוב האמירות אינן מגובות בסימוכין. העלילה מלווה במפות ובתצלומים, ובסוף הספר ארבעה מפתחות: אישים סינים, מקומות בסין, אישים לא-סיניים, מושגים נבחרים. חייו של ג'אנג מוצגים בסגנון חי ומרתק, אשר פונה אף אל אירועים ופרטים אישיים או לתובנות של המחבר, אך מוקד הסיפור נמצא במעורבותו ובחשיבותו של ג'אנג בהיסטוריה הפוליטית של סין המודרנית.

הפרק השלישי, ובו מסופרת "תקריט שיאן" (12-25 בדצמבר 1936), הוא מרכז העלילה, שהיא מורכבת ורב-בת-פנים. מה שמסופר על התקופה שקדמה לשנת 1936 משמש מבוא לתקריט, ומה שמסופר אחריה הוא ההתפתחות של התקריט והשלכותיה. נאמר לקורא, ש"הגנרל שלא נלחם" דווקא נלחם במנצ'וריה בשנים 1922-1924 ואף "הצטיין בקרבות" (עמ' 31), וגם תקף את הקומוניסטים באמצע שנות השלושים וכמעט נהרג מאש נגד-מטוסים (עמ' 131). העניין שעליו אפשר לומר שבגינו ג'אנג לא נלחם הוא אולי המאסר או המעצר המוזר שלו. אפשר היה לחשוב על כותרת משנה אחרת לספר, כמו "הגנרל הרומנטי" או "האסיר שאהב את שוביו". אך החלופה הטובה ביותר, לטעמי, הייתה יכולה להיות "הגנרל הניטרלי", ועל כך ארחיב לאחר שאסקור את סיפור העלילה.

פתיחה שכותרתה "במקום מבוא" מצביעה על "תקריט שיאן" ומציעה פרספקטיבה להבנתה מבחינה אישית, היסטורית ואפילו מנקודת-ראות ישראלית. הפרק הבא מספר על ג'אנג הצעיר, שדבק בו הכינוי "המרשל הצעיר", ועל יחסיו עם אביו ג'אנג דזואו-לין (Zhang Zuo-lin), שזכה לכינוי "הנמר", שהיה ממוצא סיני והאיש החזק במנצ'וריה. ג'אנג הצעיר עלה לגדולה בצבאו של אביו, אולם, בשלהי שנת 1925, שלא בידעתו, מרד חברו הטוב בג'אנג האב; החבר הוצא להורג – והדרמה הזו הותירה משקע עכור ביחסים

ד"ר גדי ישי מלמד בחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה.

7/10: gisay@research.haifa.ac.il

בין האב לבנו. אירוע זה, שבו נלכד ג'אנג הצעיר בין החבר הלא-אמין לבין אביו הסמכותי, מרמז על התפתחויות בהמשך. היפנים התנקשו בג'אנג דזואו-לין (בשנת 1928), אך זו לא הייתה הסיבה היחידה לכך שהמאבק ביפנים "היה ללוז חייו וישותו" (עמ' 40). באותו זמן כבר היה ג'אנג מכור לאופיום (עמ' 42). עוד לפני שירש מאביו את השליטה בצפון מזרחה של סין חלה התקרבות בינו לבין ג'אנג קאי-שק (Jiang Kai-shek), המכונה "גנרליסימו". זה האחרון, במסעו צפונה (בשנת 1927) איחד – ולו בשם – את סין בראשונה מאז שנת 1912, תוך הסתמכות על בריתות עם אילי מלחמה אזוריים מסוגו של ג'אנג. אחדים מאילי המלחמה מרדו בג'אנג בשנת 1930, אך ג'אנג, שהוזמן להשתתף במרד, החליט ברגע האחרון להילחם דווקא לצדו של ג'אנג, ובכך הכריע את גורל המרד לכישלון. אירוע מפתח בחייו היה הפלישה היפנית למנצ'וריה בשנת 1931. ג'אנג נעדר ממטהו ולא היה ערוך לה כראוי (עמ' 53), ומכל מקום כוחותיו נקטו במדיניות הבלגה אשר הכתימה לעד, בצדק או שלא בצדק, את שמו ואת אישיותו. ספרו של שי מצביע על הוכחות נסיבתיות לכך, שאכן הייתה הוראה של ג'אנג להימנע ממאבק ביפנים בעלי העדיפות בכוח (עמ' 157) ומכאן שהאחריות לכישלון במנצ'וריה רבצה אולי בחלקה על ג'אנג. ברם "תקריט שיאן", שהיא עיקר העלילה, מעידה על יכולתו של ג'אנג להחליט על צעדיו באופן עצמאי.

בפרק השני מסופר על האירועים שהובילו אל "תקריט שיאן". בשנת 1933 עבר המרשל הצעיר תהליך גמילה מאופיום ושהה במרוצתה במשך כמה חודשים באירופה. זהו אחד הפרקים הצבעוניים הלא-מעטים בחייו. אהרן שי מנצל את ההזדמנות להביא בפני הקוראים את תיאור העושר והפאר של אורח חייו. הוא אינו חוסך בפרטים על מראהו של ג'אנג, על הנשים שפגש, על הבילויים והתחביבים שמילאו את זמנו. בין היתר נזכרים פגישותיו עם היטלר ועם מוסוליני וקשריו עם בתו של הדוצ'ה. מדוע נסע לאירופה? עניין זה נותר לא ברור. בינואר 1934 חזר, מונה לסגנו של ג'אנג, אך קרנו כבר ירדה. בסין של אותן השנים הסתמנה סתירה-לכאורה בין המאבק בקומוניסטים מחד גיסא להבלגה מול היפנים מאידך גיסא. ג'אנג פעל לחיסול הקומוניסטים בשנחאי וזים התקפות על הסובייט בגיאנגשי (Jiangxi). בינתיים, בקרב הקומוניסטים, שיפר מאו דזה-דונג את מעמדו והפך תוך כדי "המסע הארוך" (בשנת 1934) למנהיג המוביל. בעת שהיה מוצב בשאנשי (Shaanxi), יצר ג'אנג קשר עם הקומוניסטים חרף ההוראות שקיבל להיאבק בהם. בנקודה זו מעורר אהרן שי, ובצדק, את שאלת המוטיבציה של חיילים להילחם למען יעדים שנויים במחלוקת.

בפרק השלישי מסופר כיצד יזם ג'אנג פעולה ונקט בצעדים מעשיים אשר זכו לכינוי "תקריט שיאן" (דצמבר 1936). ג'אנג המשיל את האיום היפני למחלת עור ואת הקומוניסטים למחלה ממארת (עמ' 38), אך ג'אנג חשב אחרת. התוכנית לחטוף את ג'אנג, שאותה רקם יחד עם יאנג חו-צ'נג (Yang Hu-cheng), מוצגת בספר של שי כ"מתן עצה בזרוע נטויה" (בסינית "בינג ג'יאן"): לשון נקייה לניסיון לכפות על המנהיג הידברות ושינוי מדיניות נגד רצונו המוצהר, מתוך שיקולים של טובת מעגל לאומי רחב. בבוקר יום 12 בדצמבר 1936



135). ג'יאנג היה חייב להעניש את ג'יאנג לפי ההיגיון, שצדק צריך לא רק להיעשות אלא גם להיראות. הוא גם לא היה יכול להתעלם משיקולים שהצדיקו הקלה בעונש. ג'יאנג מצדו הבין, שהעונש שהוטל עליו הוא תרומתו לחוק הלאומי ולכן, בעקיפין, למאבק ביפנים. בנג'ינג נערך משפט, נגזר העונש, אך הוענקה חנינה. ג'יאנג לא יכול היה לדעת אז, שהסייג המנהלי-הטכני של מעצר תחת פיקוח יישאר בתוקף למעלה מחמישים שנה. כדאי להוסיף, שאולי דווקא שפר מזלו: זהו אחד המקרים הבודדים שבהם ג'יאנג, שנודע במדיניות החיסולים חסרת-הרחמים שלו, נאלץ לגלות איפוק. בהקשר זה יש לציין את המוטיב הנוצרי השזור בעלילה כולה: ג'יאנג שוחרר בליל 25 בדצמבר, חג המולד. סונג הייתה נוצרייה, ג'יאנג עיין בברית החדשה בימי שביו, וג'יאנג התנצר בסופו של דבר. האלמנט הנוצרי מבהיר את האזכורים החוזרים ונשנים בספר המייחסים לג'יאנג מעמד שהיה מגובה ב"הרשאה שמימית". קביעה זו הייתה אמנם נכונה לגבי שליטיה של סין בזמנים שבהם התקיימה בה המערכת הקיסרית, אלא שכבר לקראת התמוטטות המערכת הקיסרית (בשנת 1911) איבדה סין את מעמדה המרכזי בעולם, גם בעיני עצמה, ומכאן שהשליט חדל לשמש חוליה מקשרת בין הארץ לשמים. אחרי שנת 1912 נותרה סביב השליטים, שהתחלפו זה אחר זה, רק הילה דקה וסדוקה של שרידי התודעה הקודמת: הם חדלו להחזיק בהרשאה שמימית. "תקרית שיאן" הייתה למעשה ויכוח אשר שיקף מאבקי כוח פוליטיים ואידאולוגיים ביחס לחשיבות המאבק הלאומי של סין ביפן. כמו בתסריט מתוזמן, כעבור שבעה חודשים (יולי 1937) הפתיעה יפן את סין בהתקפה רבתי, והעציר היטלטל ממקום

12) בחודש ה-12 – הסינים ידועים בחיבתם לתאריכים כפולים) בוצעה החטיפה שפרטיה מסופרים כאן ביד אמן. זהו הרגע שבו קפץ ג'יאנג למים הסוערים. במהרה התברר שהוא אינו מייטיב לשחות, ושלא ניחן ביכולת מעשית לממש את תחושת השליחות המוסרית והלאומית שהניעה אותו. הייתה זו נקודת מפנה בחייו, אך האם הייתה זו גם נקודת מפנה בהיסטוריה של סין המודרנית? לאו דווקא. מכל מקום היא לא הייתה אחת מנקודות המפנה הבולטות. החזית המאוחדת, שהתקיימה גם לפני שנת 1927, נסדקה שוב ושוב (למשל באירוע שבו היה מעורב "הצבא הרביעי החדש" בינואר 1941). בסופו של דבר, לאחר כניעת היפנים (באוגוסט 1945), נאבקו הלאומיים והקומוניסטים זה בזה עד לניצחונם של האחרונים (בספטמבר 1949).

הפרק הרביעי דן בהתרחשויות נוכח החטיפה. כאן מופיעה דמותה של סונג מיי-לינג (Soong Mei-ling), גיבורה נוספת בסיפור. באצילות, בנחישות ובעוצמה, אם כי גם ברכות, היא משנה את התמונה. כמו בספר כולו, גם כאן מייטיב שי לתאר את המורכבות של התהליכים והמצבים. כך, למשל, הוא מבהיר היטב לקורא את מצוקתו של ג'יאנג קאי-שק, שליט כול יכול אשר מוצא את עצמו עצור ונתון לחסדי אחרים, שהיו עד אז פקודיו. ג'יאנג נפצע במהלך החטיפה ונישא על גבו של חייל למקום מאסרו; הוא חושש שיוציאוהו להורג וכותב שתי צוואות; הוא בוכה בפגישה עם יועצו המערבי. אז מתקיימת הפגישה, שהוא התנגד לה אך גם נכסף אליה, עם אשתו, סונג מיי-לינג. בסופו של דבר הגיעו שוביו להסכמה שיש לשחררו, ונותרה רק השאלה כיצד לעשות זאת באופן נכון (עמ' 123). בנקודה זו הלכו העניינים והסתבכו, שכן בסופו של דבר, תוך פחות משבועיים, השתחרר ג'יאנג וחזר למעמדו הקודם. מכאן התחושה ש"תקרית שיאן" הייתה אירוע שהוא "מחוץ לזמן". הקומוניסטים, לכאורה בעלי בריתו של ג'יאנג, התגלו כמשענת קנה רצוף. שי מביא תיאור מאלף של הפסיפס ההיסטורי: הוא מציין את התיאום הבעייתי, לעיתים במכוון, בין הקומוניסטים הסינים לבין מוסקבה, את הארץ הקרועה במאבק פנימי וחיצוני, ואת ג'יאנג בתווך. ג'יאנג תיעב את היפנים, ותמך באיחוד של הלאומיים עם הקומוניסטים, בהנהגתם של הראשונים. האם ביטא בזאת את רצון העם? האם אפשר לאמוד את הכנות של שחקני ההיסטוריה? האם היה מקום בסיטואציה ההיסטורית הנתונה לדרך אמצעי: כל זאת לא נוכל לדעת בוודאות. לעומת זאת נוכל לדעת בבירור, שג'יאנג לא היה האיש הנכון, והוא לא היה במקום הנכון או בזמן הנכון. לקראת סוף הספר מזכיר שי, שהיו מי שתלו בג'יאנג את האשמה לכך שהמפלגה הקומוניסטית הצליחה לשרוד, להתחזק, ובסופו של דבר גם לנצח את כוחותיו של ג'יאנג ולשלוט בסין (עמ' 200). טענה זו אינה מביאה בחשבון את המורכבות והדינמיקה של ההיסטוריה.

בפרק החמישי הגלגל מתהפך: ג'יאנג חזר להנהיג את הלאומיים הסינים והמרשל הצעיר נעצר. שי מייטיב לשרטט את הפרדוקס המובנה בעלילה ומציין שכאשר נחת המטוס בלואו-יאנג (Luoyang), מעוז כוחותיו של ג'יאנג, "ניכר שהחלה מערכה חדשה [...] הדמויות חזרו לממדיהן המקוריים" (עמ'

למקום בהתאם להתפתחות המלחמה. שי מכה מצב זה "מאסר נייד" (עמ' 144) ומצורפת מפה של נתיב הנדודים של ג'אנג במאסר. העונש של ג'אנג כלל דרישה שיהיה צמוד למשפחה של השומר עליו. הוא ניצל את הזמן ללמוד את ההיסטוריה של שושלת מינג (1368-1644), השושלת האחרונה ממוצא סיני, ושי מצביע על העניין הלאומי והאישי המרומז בהתעניינותו זו (עמ' 151). בשנת 1944 העביר ג'אנג לג'אנג שעון כרמז לזמן החולף, ולא היה זה השעון האחרון ששלח אליו. לבסוף קרה בכל זאת דבר-מה. שליח העביר לג'אנג שלושה תנאים לשחרורו: עליו להודות שהקומוניסטים הם שהניעו אותו לפעול כפי שפעל ב"תקרית שיאן"; להחזיר את המברק שקרא לו לא להילחם ביפנים; לעזוב את סין לצמיתות (עמ' 157). לכאורה הייתה כאן הזדמנות לשחרור ורמז לאשמתו של ג'אנג בהבלגה מול היפנים בשנת 1931 – וכדאי היה להבהיר לקורא בהערה את משמעותו של הצעד המתואר כאן. ג'אנג, מכל מקום, ראה בתנאים אלה ביטול עצמי: "אם אקיים את התנאים הנדרשים לא אהיה עצמי" (עמ' 158). לאחר כניעת היפנים ותוך כדי המלחמה בין הקומוניסטים ללאומיים בסין, בנובמבר 1946, סבר ג'אנג שהוא עומד להשתחרר, אלא שהמטוס שלקח אותו ממקום מעצרו הנחית אותו בטיוואן, ולא בנג'ינג כפי שציפה. מהלך זה מלמד אולי, טוען שי, שג'אנג צפה את תבוסתו לקומוניסטים.

ארבעים וארבע שנים נדונות בפרק השביעי. המוטיב של תהליך שלא הגיע לכדי מיצוי, שמופיע בספר בכמה מקומות, עולה שוב אל פני השטח כאשר שי מספר על פגישת פתע שנערכה בשנת 1955 בארמון בטייפה בין הגנרליסימו לבין המרשל הצעיר (עמ' 166-167). ברקע נמצא החיסול האכזרי של שותפו של ג'אנג ב"תקרית שיאן", יאנג חו-צ'ונג, וכמה מבני משפחתו, ברגע האחרון לפני ניצחונם של הקומוניסטים בסוף שנת 1949. אבל יותר מכול, העידה הפגישה על הכבוד והאהבה שהמשיך ג'אנג לרחוש כלפי ג'אנג שליט-סוהרו. ג'אנג ביטא במעמד זה רגש פטרויטי ודאגה לבריאותו של ג'אנג, ושמר על כבודו העצמי ועל כבודו של ג'אנג. בשנת 1957 שוב שלח המרשל הצעיר שעון לגנרליסימו, וזה גמל לו במתנה של מקל הליכה (עמ' 168). עולה כאן לדיון נקמה שאינה יודעת גבולות. המחבר מייחס לג'אנג נקמה "אכזרית", שקצותיה פרומים" (עמ' 172). ג'אנג הפנים בהדרגה, שנגזר עליו להיות מנותק מן העולם וכי חירותו האישית נגזלה ממנו לעד. בשנת 1988 הודיע ג'אנג, שהוא ואשתו אמנם חופשיים, אך אין ברצונם לשנות את סגנון חייהם. והנה בשנת 1990 חגגו לו תשעים שנה (לפי המניין הסיני). לדברי אהרן שי, ג'אנג שכנע את אשתו לשתף פעולה עם החגיגות למרות שהתנגדה להן, כיוון שהבין כי הן עשויות להביא לשחרורו המלא. מכאן והלאה היה נהיר לכול ששמו טוהר – תהליך שהחל כבר בשנת 1961 (עמ' 190). אופיינית לאופיו ותפישותיו הייתה העובדה, שאי-אפשר היה לדובב את ג'אנג (עמ' 189). כאשר נשאל מדוע לא כתב את זיכרונותיו, השיב: "אם אכתוב, יבקרו אותי בני דורי, ואני בתגובה איאלץ לשבח את עצמי" (עמ' 191).

ואכן, את הסודות שלו הוא לקח אתו. הפרק האחרון (פרק ח) מציג את ג'אנג בערוב ימיו ומסכם את העלילה. בשנת 1991

באוניברסיטת קולומביה בניו-יורק, השיב על שאלות ואמר, כי הוא חושש לכתוב [את זיכרונותיו], שכן "איני מסוגל לכתוב בלי להיות ישר, ויש דברים רבים שברצוני להגיד אך איני יכול". גם בחזיתות אחרות הוא שמר על ניטרליות: כאשר הוזמן על-ידי מנהיגי סין לבקר בסין, מסר שלא יוכל להיעתר להזמנה, אולי – כך סבור שי – בגלל הסכמות שהיו לו עם טיוואן. שי מסכם את המצב:

עד ליום מותו בחורף 2001 נמנע ג'אנג מיצירת מצב שיסב אי נוחות לשלטונות טיוואן או לממשלת בייג'ינג. ייתכן שהתנהגותו ההססנית הייתה פרי מאסרו הממושך, שבמהלכו נראה כי ניטלו ממנו כושר ההחלטה והזכות לנווט את מהלך חייו בעצמו. תכונותיו האישיות הבסיסיות, שהפכו אותו למצביא עד תקרית מנצ'וריה ואולי אף עד פרשת שיאן, נמוגו והיו כלא היו. עתה בגילו המופלג, לא היה בנוי עוד לצעדים חד-משמעיים (עמ' 194).

והוא מוסיף: "נגזר עליו להיות מאותם עושי ההיסטוריה שמתים מעט מכירים. והוא, בהשלמה ובשלווה פילוסופית, נותר שקט, מצדיק את הדין" (עמ' 201).

נשאלת השאלה: הרי תמיד ישנם מי שמוכנים להפר את החוק למען מטרות אידאולוגיות ולאומיות. מה עושה את המקרה של ג'אנג למיוחד כל-כך? ג'אנג פעל בתקופה שבה שלטה בסין (וגם במקומות אחרים בעולם) הקיצוניות. ג'אנג והלאומיים ייצגו מגמה קיצונית אחת ומאו והקומוניסטים את האחרת. באותה תקופה לא היה מקום לעמדת אמצע, לכל הפחות, לא מצדה של אישיות בולטת. לדעתך, סוד המשיכה של דמותו של ג'אנג הוא היותו ניטרלי; יתר-על-כן, ונדירה אף יותר, הנכונות שלו, ברגע מכריע, לפעול לטובת העמדה הניטרלית. השאיפה שמגלמת "תקרית שיאן" הייתה למוג את שני המחנות בעלי העמדות הקיצוניות למחנה אחד מתוך. במציאות, החיכוך בין הקטבים הפך אותו לקורבן. לכן אני טוען, שג'אנג שואה-ליאנג היה גנרל ניטרלי. הוא הבליג כאשר היפנים תקפו בשנת 1931, וב"תקרית שיאן" הוא פעל כדי לתווך בין הלאומיים לבין הקומוניסטים. גם במקרים אחרים, כמו בהקפדתו שלא לחשוף את סודות העבר ובסירובו לבקר בסין, ניכרת הנטייה הניטרלית. היפה בחייו של ג'אנג הוא נכונותו לפעול למען העמדה הניטרלית ולשמר עמדה זו במשך חייו הארוכים. מכאן גם ההערכה הרבה כלפיו, שמוזכרת כמה פעמים בספר, בשני הצדדים, סין וטייוואן, או לפחות בגלגולם המודרני שהוא שונה כל-כך מן העבר.

בספר המרתק הזה שילב שי את דמויות ההיסטוריון הסופר וההומניסט שבתוכו. טרם הזכרתי את המאמץ וההשקעה העצומה שבהם כרוכה הכנת עבודה מסוג זה של איסוף הנתונים והפרטים והרכבתם למתווה אדריכלי קריא ומרתק. בתוך העלילה שלובים רבדים רבדים של מידע היסטורי, פרטים על התפתחויות אישיות, רומנטיות ואחרות. שזורים בה גם רגעים אנושיים מרגשים. הסיפור העלילתי בסופו של דבר מביא את הקורא להבנות היסטוריות, קרי, המורכבות והרב-פניות של האירועים. המקרה של המרשל הצעיר שנקלע לעין הסערה ההיסטורית מציע דרך נהדרת ללמוד את ההיסטוריה של סין המודרנית.